

Мандрагеля В.А.

ЗМІНА ПОГЛЯДІВ НА ХАРАКТЕР, ПРИЧИНИ ТА СПРЯМОВАНІСТЬ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНА ЗАХІДНА ПАРАДИГМА

Вже у 1950-1960-х рр. у філософській, соціологічній, військовій літературі вкрай актуальними постали проблеми, пов'язані із кардинальною зміною характеру, причин та спрямованості воєн (збройних конфліктів), інших насильницьких дій. Значною мірою це було обумовлено революційними змінами у засобах ведення бойових дій, насамперед, пов'язаних з винаходом та розвитком зброї масового ураження, передусім ядерної.

Прориви в глибині теоретичного осмислення можливих наслідків широкомасштабної термоядерної війни переконливо свідчили, що це було якісно новим явищем, яке не вкладалося у звичні межі класичних теорій. Нова феноменологія війни заперечувала її сутнісну характеристику – бути раціональним продовженням політики іншими засобами. Однак згубність застосування ядерної зброї була усвідомлена людством не одразу. Вчені, політичні діячі, вищі військові посадовці тривалий час намагалися обійти цю проблему софістичними вивертками у вигляді превентивних, обмежених тощо воєн. З'явилося багато інтегральних робіт, де здійснювалися даремні спроби раціоналізувати гонку озброєнь, примирити стару філософію з новими військово-технічними реаліями (1).

Проте швидке підвищення потужності ядерної зброї, зростаюча диверсифікація видів та засобів її доставки, адаптація в масовій свідомості людства можливих наслідків ядерної катастрофи зрештою позначилися на розумінні фахівцями та воєнно-політичним керівництвом провідних країн світу необхідності обмеження гонки озброєнь, особливо зброї масового ураження, напрацювання механізмів її нерозповсюдження тощо. З іншого боку, технологічні досягнення у звичайному озброєнні (високоточна зброя) сприяли кардинальній зміні поглядів щодо способів ведення бойових дій. Отже, в політичному й стратегічному мисленні державних діячів та воєнних теоретиків почали з'являтися "некласичні" елементи, пов'язані з розширенням спектру альтернатив, які можливо було задіяти для підризу військової могутності противника (2).

Однак найбільший вплив на зміну характеру ведення воєнних дій наприкінці ХХ ст. мав розвиток так званої стратегії асиметричних дій. Згідно з так званою доктриною Буша, яка була прийнята у вересні 2002 р., сучасна загроза являє собою інтегральну комбінацію радикалізму та технології, особливо прагнення політичних та релігійних екстремістів мати доступ до зброї масового ураження (3). При цьому визначаються три головні агенти загроз: терористичні організації глобального масштабу, слабкі держави, що надають притулок та допомогу таким терористичним організаціям і держави-вигнанці.

Цікавим виглядає визначення держав-вигнанців. Під ними розуміються такі, що брутально поведуться з власним народом, використовують національні ресурси для персональних цілей правителів; виказують неповагу до міжнародних законів, загрожують сусідам, порушують міжнародні договори, які вони заключають; прагнуть до зброї масового ураження та іншим розвинутих воєнних технологіям з метою загрози або досягнення агресивних намірів їх режимів, підтримують тероризм у глобальному масштабі, відкидають людські цінності і ненавидять США і все, що стоїть за ними.

Секретар оборони США Д.Рамсфельд послідовно повторює тезу про генетичний зв'язок, який існує між терористичними угрупованнями, терористичними державами та зброєю масового ураження (5). Саме терористичні дії сьогодні визнані кращою і найбільш небезпечною для людства формою ведення асиметричних воєнних дій.

Після жахливих подій 11 вересня 2001 р. людство тільки починає адекватно розуміти можливі катастрофічні наслідки широкомасштабної терористичної діяльності, що набула організованих форм та світового масштабу. Громадяни демократичних країн навчаються жити з постійним усвідомленням латентної загрози терору. Донедавна знайомі та зрозумілі "правила гри", навіть щодо технології застосування насильницьких дій, підготовки та ведення воєн, різноманітних форм збройних конфліктів раптово і майже миттєво були спростовані "невідомим" ворогом. Особливе занепокоєння міжнародного співтовариства викликає його непередбаченість у цілях, засобах, формах, інструментах, мотивації тощо. Терористи всюдисущі: об'єкти їх потенційних атак набувають суцільної тотальності, а реальний напад – детальності, чіткості й адресності. Ця вражаюча суперечність між всеохоплюючою ймовірністю та точковою ефективністю, глибиною замислу та антигуманістю способів його досягнення не має аналогів в історії людства. Вона стосується усіх сфер його життя, зачіпає насущні інтереси, ставить під загрозу усталені цінності, ідеали, настанови, стереотипи поведінки найрізноманітніших соціальних груп.

Цим самим актуальність боротьби з міжнародним тероризмом неможливо переоцінити, оскільки його "спалахи" на початку третього тисячоліття відбуваються на фоні діалектичної взаємодії двох тенденцій – глобалізації та фрагментації світу. Діалектика цих тенденцій створює принципово нове конфліктогенне середовище, основу терористичного хаосу. Відтак, антитероризм поступово набуває значення системоутворюючого фактору світової політики. При цьому, як слушно підкреслює Л.Губерський, традиційні механізми безпеки, які ґрунтуються на концепції державного суверенітету, пріоритету держави як міжнародного актора на силовому вимірі стабільності, певним чином здатні впливати на ситуацію, що склалася, принаймні, вирішуючи завдання середньо- та короткострокової перспективи (6).

Однак одразу постає питання: що таке асиметричні дії. На нашу думку, яка лежить у руслі методологічних підходів М.Мейгса, вони означають відсутність загальної основи для здійснення порівняльного аналізу стосовно якості, або, у оперативних термінах спроможностей противника (7). Саме комбінація асиметрії та здатність терористів постійно використовувати ідіосинкратичні підходи є сьогодні реальністю життя.

За поглядами провідних західних експертів, перевага противника сьогодні полягає у неспроможності визначити його нові структури, модус дій операцій та передбачити вектор нових атак. Ця проблема вимагає різних методів аналізу й організації сил на відміну тих, що беруть участь у звичайних операціях. При цьому технологія починає відігравати все більш вирішальну роль, починаючи (на стратегічному рівні) від фінансового ринку до транспортних систем, електричних спроможностей та рівня життя.

Асиметричні воєнні дії за сучасних умов враховують не тільки асиметрію зброї, але й організацію та модус дії команди противників. Будь-яка майбутня атака буде мати принципово інше організаційне, об'єктне, формальне підґрунтя. Атака на Світовий торговий центр та Пентагон 11 вересня 2001 р., за оцінками фахівців, коштувала терористам приблизно 500 тис. дол. (8). Це метод атаки виявився унікальним, який ще ніколи не використовувався. Оперативна асиметрія терористичної організації Аль Каїда полягала у її спроможності змінювати власні оперативні системи відповідно до методів, необхідних для атаки нових цілей.

Відтак, на порядок денний висувається декілька найважливіших питань. Зараз, коли нетрадиційні загрози дуже пов'язані з національною обороною, військові лідери повинні бути експертами у визначенні значно ширших проблем, ніж тих, які були раніше. Крім цього більш ширшим повинен бути спектр діяльності військових організацій, оскільки інформаційна революція, з свого боку, створює нові труднощі для людей, які приймають рішення на національному рівні, а також для офіцерів розвідки.

З часом стає все більш очевидним, що терористи та інші опоненти урядових силових структур усе частіше використовують комерційні канали комунікацій для власних потреб. Для пошуку необхідної цінної інформації, потрібної для боротьби з терористами, іншими кримінальними міжнародними структурами, потрібно все більше часу, зусиль, грошей.

Індивіди та маленькі команди рухаються немовби мікроби через вени транспортної системи демократій. Вони використовують центральну нервову систему відкритих суспільств для створення тимчасових інформаційних систем управління та забезпечення терористичних дій. Таким чином, структури, які охороняють суспільний порядок, суверенітет та територіальну цілісність держав, повинні напрацювати методологію, яка б захищала індивіда, суспільство та державу від асиметричності опонента, що має у своєму арсеналі нетрадиційні способи боротьби для досягнення недержавних цілей проти національних держав.

Звідсіля постає принципове питання: як впоратися із загрозою, яка шукає нівелювання переваг, які демократичні держави мають у традиційній військовій могутності? Цю проблему підняв ще Г.Моргентау, який наголосив, що ні психологічна перевага, ні воєнна ефективність не можуть вирішити проблем за умов, коли стратегія нереалістично оцінює оточуючі фактори та стратегічні інтереси (9).

Для правильної реакції на небезпеки, ризики, загрози та виклики, що постають, необхідно об'єктивно та всебічно оцінити увесь спектр військової діяльності, що стосується нетрадиційних способів ведення воєнних дій. Таке завдання вимагає неймовірної, досі небаченої творчості. Перше, на що необхідно відповісти, як ймовірний противник може змінити його оперативну структуру, його організацію та спроби досягти бажаних цілей. Також слід передбачити у яких галузях він зможе досягти надзвичайних знань або небаченого раніше за ефективністю використання своїх можливостей.

Людство увійшло у період, коли воно постійно повинно шукати відповіді на питання які можливості має противник, які "моральний суб'єкт політики" та діяльності не розуміє або не очікує. Плюс до цього необхідно концентрувати увагу які у терористів зв'язки з організованою злочинністю та головні джерела підтримки.

Військові, представники інших силових структур, науковці розуміють можливості, які терористи можуть використовувати з метою спричинити масовий ефект. Проблема полягає у пошуку безпрецедентних, ексцентричних способів, які можуть виявитися у арсеналі ймовірного ворога.

Особливо небезпечним при цьому виглядає релігійний тероризм, який відрізняється від більш звичного політичного тероризму відсутністю конкретної досяжної цілі. Це робить конфлікти, які ініціюються та розгортаються на його основі надзвичайно важкими для розв'язання. Слід наголосити на трьох системоутворюючих елементах таких конфліктів:

- боротьба розглядається як захист базової ідентичності та гідності;
- припинення боротьби з точки зору протиборчих сторін вважається немислимим;
- боротьба не може бути виграна у реальному часі (10).

Міжнародні та державні організації, які стоять на охороні глобальної та національної безпеки повинні безперервно запитати себе: у якій галузі, на яких напрямках взаємозалежність, інтегрованість соціально-економічних, політичних структур, що забезпечуються високотехнологічними системами, знаходяться у зоні найбільшого ризику. Де системи тилового забезпечення та комунікацій найбільш уразливі, що може призвести до катастрофічних наслідків? Як ми можемо їх захистити?

Останнім часом точиться гостра дискусія щодо принципової різниці між звичайним веденням воєнних дій та терористичними актами. З одного боку це так. Але є й принципові схожості, особливо у організаційно-процедурних питаннях. Зокрема, відомий американський дослідник К.Карр вважає, що терористи –

це люди, які організовані як армія, поводять себе як армія, віддають та виконують таємні накази атакувати противника із використанням різноманітної тактики, які слугують одній стратегії: терору (11).

На щастя багато завдань та дисциплін, необхідних для рівня взводу-роти у конфліктах високої інтенсивності також знаходять застосування у нетрадиційній боротьбі.

Таким чином завдання полягає у розвитку організаційних концепцій у двох площинах. З одного боку необхідно продовжувати розвивати сили та системи, призначені для традиційного стримування, або, якщо бойові дії почнуться – рішучої перемоги. Однак, з іншого боку, з урахуванням того, що ці підрозділи, принаймні останню декаду брали участь у конфліктах низької інтенсивності, вони повинні були розвивати здатність організації виконання завдань в умовах короткотривалого попередження, у нових структурах для нанесення поразки противнику, що покладається на асиметричні можливості ідіосинкратичних підходів у нетрадиційній боротьбі. Для виконання цих обох завдань підрозділи повинні мати дуже високий рівень тренінгу.

Значно кращою повинна стати підготовка військових лідерів. Готуючись до виконання несхожих завдань водночас, вони повинні мати значний досвід та розвинуту індивідуальну компетенцію. Професійний офіцер повинен мати ґрунтовні знання у тактиці, технологіях та управлінні. Але, залучаючись у безперервне навчання кар'єрою, він повинен розвивати розуміння стратегічних концепцій, підвищувати значення загальної освіти.

Професіоналізм у вищому розумінні цього слова, являє собою не просто систему знань, а вміння вирішувати старі проблеми у новий спосіб. Парадигма “холодної війни” полягала в тому, що офіцер отримував значну військову професійну підготовку, яка продовжувалася щонайменше 20 років в одному з видів (родів) військ до заключного періоду інтенсивного навчання на оперативно-стратегічному рівні. Тут було щонайменше дві умови. По-перше, офіцер не служив на посадах, які вимагали прийняття рішення у площині того, що він не вчив. По-друге, на кожному рівні своєї службової кар'єри офіцер отримував відповідний курс навчання, який готував його для наступної посади. Перехід офіцера від тактичного (оперативного) до стратегічного рівня полегшувався відносно простою природою стратегії часів “холодної війни”. Сьогодні стратегічні цілі більш розмиті і не так чітко визначені як це було раніше.

При протистоянні двох воєнно-політичних блоків поняття “тренінг” та “освіта” якщо не були тотожними, то майже зливалися за змістом, незважаючи на відчутну якісну різницю. Тренінг переважно був зорієнтованим на те що думати і які відповіді повинні бути, в той час як освіта переймалася відповіддю на питання як думати і які відповіді повинні бути. Тренінг частіше використовувався з метою підготовки лідера або структурного підрозділу для виконання специфічних завдань. Освіта не давала безпосередніх відповідей на поставлені питання, а зосереджувала увагу на інтелектуальному розвитку, виявленні творчих здібностей, непрямого керівництва, побудові консенсусу. Підготовка фахівців для стратегічного рівня – це, передусім прерогатива освіти, особливо таких наук як історія, політологія, економіка, культурологія, етика, національна безпека.

Нові умови безпеки змінили взаємовідносини між рівнями воєн (збройних конфліктів) таким чином, що це безпосередньо торкається ефективності підготовки офіцерів для майбутнього. Сьогодні молодший офіцер дуже часто стикається з рішеннями, які мають оперативні і навіть стратегічні наслідки, чого майже не було під час “холодної війни”. У політичному і культурному відношенні виконання завдань в Боснії, Косово має надзвичайну складність.

Старший офіцер сьогодні повинен мати значно більш глибоке і різнобічне уявлення інтеграції усіх сутнісних елементів національної могутності (воєнної, дипломатичної, економічної, інформаційної) для досягнення бажаних цілей.

Виходячи з оцінки реалій, найбільш небезпечним виглядає інерція адаптації військової освіти до вимог сучасності. Збройним силам провідних країн світу знадобилося майже півтора десятиліття для того, щоб наповнити новим змістом підготовку військових професіоналів (питання виконання поліцейських, миротворчих, гуманітарних функцій тощо). Попри виснажливі, наполегливі праці у цьому напрямку головні досягнення фахівців і сьогодні виглядають значною мірою обмеженими.

Ще більше питань виникає при аналізі рівня готовності збройних сил до проведення антитерористичних (контртерористичних) операцій (дій). Підготовка до боротьби з глобальним тероризмом вимагає від них не часткової, а повної, глибокої та системної зміни. За сучасних умов необхідне принципове зміщення парадигми з концентрації уваги на хто і де загрожує до як це буде відбуватися і що необхідно робити для ліквідації загроз. Відтак, трансформація збройних сил перестає розглядатися як подія (навіть розтягнута за часом) і перетворюється на безперервний процес (12).

Безумовно, можна зауважити, що боротьба з тероризмом не є безпосереднім завданням збройних сил. Приміром, США для боротьби з тероризмом створили наприкінці листопада 2002 р. міністерства безпеки рідної землі (Department of Homeland Security), штат якого передбачено мати у кількості 170 тис. чол. Нове відомство об'єднало 22 структури безпеки, які до цього були розпорощені, що, за підрахунками фахівців, обійдеться федеральному бюджету у суму 22 млрд. дол. Однією з головних функцій новоствореного міністерства стане спостереження за кожним із 500 млн. чол., за 11 млн. вантажних машин, за 51 тис. іноземних суден, за 2,2 млн. залізничних вагонів тощо, які щорічно перетинають кордон США.

Проте участь військових у проведенні антитерористичних (контртерористичних) операцій буде постійно збільшуватися і підготовка відповідних фахівців вже сьогодні набула непересічного значення.

Література:

1. Bush V. Modern arms and free men. – London, Collins, 1950. – P.96-97; Brodie B. Strategy in the missile age. – Princeton.: Princeton University Press, 1959. – P.227-228; Slessor J. The Place of Bomber in British Strategy // International Affairs. – July 1953. – Vol. 23, №3. – P.302-303; Всемирная ассамблея Мира. Хельсинки, 22-29 июня 1955 года. – М.: Госполитиздат, 1956. – С.573-581; Military policy and national security / Kaufmann W. (Ed.). – Princeton.: Princeton University Press, 1956. – P.24-25; Wohlstetter A. The Delicate Balance of Terror // Foreign Affairs. – January 1959. – Vol.37, №2. – P.12-14; Мочалов В.В. Большая ложь о малых войнах – М.: Воениздат, 1965. – С.7; Kissinger H. Arms Control, Inspection and Surprise Attack // Foreign Affairs. – April 1960. – Vol.38, №3. – P.14.
2. Beaufre A. Introduction to strategy. – London.: Faber & Faber, 1965. – P.8-11; Beaufre A. Deterrence and strategy. (Transl. by Maj. Gen. R.H. Barry). – London.: Faber & Faber, 1965. – P.36; Petro N., Rubinstein A. Russian foreign policy: from empire to nation-state. – New-York.: Longman, 1997. – P.151; Погов С. Стратегическая капитуляция. “План Квашнина” и ядерная политика России // Независимая газета. – 2000. – 26 июля.
3. National Security Strategy of the United States of America. – Washington D.C.: White House, September 2002. – P.13.
4. National Security Strategy of the United States of America. – Washington D.C.: White House, September 2002. – P.14
5. Rumsfeld D. The Price of Inaction Can Be Truly Catastrophic – Asahi Shimbun (Japan). – 10 September 2002. – <http://ebird.dtic.mil/Sep2002/e20022091price.htm>.
6. Губерський Л.В. Вступне слово. Уроки 11 вересня: проблеми глобальної та регіональної безпеки: Матеріали круг. столу (Київ, 23 квітня 2002 р.) / Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки, Ін-т міжнар. відносин Київського нац. Університету ім. Тараса Шевченка. – К.: НІПМБ, 2002. – С.6.
7. Meigs M. Unorthodox Thoughts about Asymmetric Warfare // Parameters, US Army College Quarterly. – Summer 2003. – Vol. XXXIII, №2. – P. 4.
8. Gunaratna R. Inside Al Qaeda. – New York.: Columbia, 2002. – P.64.
9. Morgenthau H. Vietnam and the United States. – New York.: Public Affairs Press, 1965.
10. Juergensmeyer M. Terror in the mind of God: the global rise of religious violence – Berkeley: University of California Press, 2000.
11. Carr C. The lessons of terror: a history of warfare against civilians: why it has always failed and why it will fail again. – New York: Random House, 2002.
12. Rumsfeld D. Transforming the Military // Foreign Affairs. – May/June 2002. – Vol. 81, №3. – P.27.

Рецензія

на статтю кандидата філософських наук, доцента Мандрагелі Володимира Андрійовича

“Зміна поглядів на характер, причини та спрямованість загроз національній безпеці: філософсько-соціологічна західна парадигма”

Стаття присвячена надзвичайно важливій проблемі дослідження змін поглядів на характер, причини та спрямованість загроз глобальній і національній безпеці на сучасному етапі розвитку людства. Звертається особлива увага на зв'язок, який існує між появою зброї масового ураження, насамперед ядерної, та розвитком асиметричних способів ведення воєнних дій.

Найбільш актуальною загрозою сьогодні у дестабілізації обстановки у світі постає міжнародний тероризм. Автор розглядає зміст сучасних концепцій боротьби з тероризмом у контексті діалектичної взаємодії двох тенденцій – глобалізації та фрагментації світу, що створює принципово нове конфліктогенне середовище. Доцільним та слухним виглядає наголос на методологічних підходах оцінки асиметричних дій через відсутність загальної основи для здійснення порівняльного аналізу стосовно якості, або спроможностей противника.

На схвалення заслуговує достатньо ґрунтовний аналіз можливих відповідей сучасних демократичних держав на виклики, що кидають терористи, а також здійснений прогноз щодо можливих тенденцій трансформації підготовки військових фахівців. Незважаючи на деякі незначні логічні суперечності, стаття за своїм змістом, науковими підходами та актуальністю заслуговує на публікацію.

Ознайомлення з нею буде мати неабиякий інтерес не тільки для військових фахівців, але й для усіх, хто цікавиться проблемами сучасної конфліктології, філософсько-соціологічними аспектами насильства у сучасному світі.

Доктор філософських наук, професор

Шведова А.В.